

DOI: [10.32702/2307-2105-2022.5.92](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2022.5.92)

УДК 33:332:338

Н. В. Бахур,

*головний консультант сектору регіональних стратегій центру регіональних досліджень,
Національний інститут стратегічних досліджень
ORCID ID: 0000-0003-3025-6763*

ВПЛИВ БУДІВЕЛЬНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ НА РЕГІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК У ВОЄННИЙ ЧАС

N. Bakhur

*Chief consultant of the Sector of Regional Strategies Center for Regional Studies,
The National Institute for Strategic Studies*

THE IMPACT OF THE CONSTRUCTION OF UKRAINE ON REGIONAL DEVELOPMENT IN WARTIME

У статті досліджено вплив будівельної сфери України на розвиток регіонів у воєнний час. Будівельна сфера України потребує негайного реагування на виклики воєнного часу. Будівництво відіграє значну роль у житті суспільства. Воно є матеріальним підґрунтям безперервного розвитку виробництва, вирішення житлових проблем. Війна призвела до масштабних руйнувань інфраструктури, житла, що потребує швидкого відновлення. В Україні розпочався процес з обстеження зруйнованих та пошкоджених в результаті збройної агресії росії будівель і споруд для визначення можливості їх подальшої експлуатації, виконання відновлювальних робіт або демонтажу. Однак, процес відновлення гальмується нестачею фахівців та робітничих спеціальностей галузі будівництва через міграцію населення за кордон, а також має місце дефіцит будівельних матеріалів і дуже важливим аспектом є порушення логістичних зв'язків. Запропоновано низку заходів для розвитку будівничої сфери, що впливатиме і на регіональний розвиток, а саме: розробка стратегії відбудови інфраструктурних об'єктів, включаючи і будівництво житла для внутрішньо переміщених осіб (із обґрунтуваннями обсягів фінансування), враховуючи типологію територій України, що спричинена війною; сприяння працевлаштуванню внутрішньо переміщених осіб у сфері будівництва; впровадження механізмів контролю за витраченими обсягами коштів Державного бюджету та міжнародних організацій, що спрямовуватимуться на будівництво/відновлення житла для населення та ВПО; проведення моніторингу стану справ у сфері будівництва у регіональному розрізі.

The article examines the impact of the construction sector of Ukraine on the development of regions during the war. Ukraine's construction sector needs an immediate response to the challenges of wartime. Construction plays a significant role in society. It is the material basis for the continuous development of production, the solution of housing problems. The war led to large-scale destruction of infrastructure, housing in need of rapid recovery. In Ukraine, a process has begun to inspect buildings and structures destroyed and damaged as a result of russia's armed aggression to determine the possibility of their further operation, restoration or dismantling. For their examination, a number of groups have already been formed, which include not indifferent specialists and experts who have the appropriate qualifications. Housing will be crucial in the post-

war recovery period. However, this process is hampered by a lack of specialists and workers in the construction industry due to migration abroad, as well as a shortage of building materials and a very important aspect is the disruption of logistics links. A number of measures have been proposed for the development of the construction sector, which will affect regional development, namely: development of a strategy for reconstruction of infrastructure, including housing for internally displaced persons (with justification of funding), taking into account the typology of the territories of Ukraine caused by the war; assistance in employment of internally displaced persons in the field of construction; introduction of mechanisms to control the amount of funds spent by the State Budget and international organizations, which will be directed to the construction / renovation of housing for the population and displaced persons; monitoring the state of affairs in the field of construction in the regional context. The reconstruction of the destroyed infrastructure of Ukraine after the end of hostilities and the possibility of accommodating internally displaced persons are currently being actively discussed.

Ключові слова: будівництво; інфраструктура; фінансування; будівельна продукція; житло.

Key words: construction; infrastructure; financing; construction products; dwelling.

Постановка проблеми. Війна, яку розпочала росія проти України, призвела до руйнівних наслідків в економіці нашої країни (станом на 11 квітня 2022 року, загальна сума прямих задокументованих збитків інфраструктури, тільки на основі публічних джерел, сягнула 80,4 млрд дол США або 2,4 трлн грн. [9]. Будівельна сфера наразі і у довгостроковій перспективі – одна із важливих сфер економіки, яка впливатиме на регіональний розвиток шляхом відновлення зруйнованої інфраструктури, відбудови та будівництва житла для громадян, а у першу чергу, для тих хто втратив житло (внутрішньо переміщені особи). Важливим аспектом є те, що це будуть створюватися нові робочі місця для населення. Станом на 06 квітня 2022 року, забудовники відновили будівництво 427 житлових комплексів. За даними порталу ЛУН, 80% відновлених будівництв знаходяться у Вінницькій, Волинській, Івано – Франківській, Львівській, Тернопільській, Хмельницькій, Черкаській, Чернівецькій та Закарпатській областях [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням аспектів розвитку будівельної сфери України займалися такі відомі вчені: Вакуленко В.М. [2], Карлова О.О. [10], Квасніцька О.О. [11], Козич О.М. [12]. Однак, в умовах воєнного стану такого роду досліджень не проводилось, тому ця тематика потребує подальших наукових розвідок.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Дослідити питання впливу будівельної сфери та розвиток регіонів України під час війни.

Викладення основного матеріалу дослідження. У мирний час, будівельний сектор успішно розвивався. За підсумками 2021 року, згідно даних Державної служби статистики України, будівельна галузь зберегла значні темпи зростання (таблиця 1) [16].

Таблиця 1.
Індекс будівельної продукції за видами у 2011-2021 роках¹

(у % до попереднього року)

	Будівництво, усього	Будівлі	У тому числі		Інженерні споруди
			житлові	нежитлові	
2011	120,0	114,9	101,7	122,1	124,4
2012	92,7	93,9	93,5	94,1	91,7
2013	89,0	96,6	111,3	90,0	82,8
2014	79,6	79,6	103,5	66,3	79,7
2015	87,5	91,7	98,9	85,8	83,7
2016	117,5	120,8	117,8	123,7	114,0
2017	126,4	121,5	116,3	126,1	131,7
2018	108,6	103,5	100,9	105,7	113,6
2019	123,6	119,1	104,8	130,3	127,7
2020	105,6	93,7	83,5	100,3	115,6
2021	106,8	110,0	119,2	105,1	104,6

¹ Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя, за 2014-2021 рр. також без частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Будівельна сфера України потребує негайного реагування на виклики воєнного часу. За оцінками "Укравтодору", на відновлення зруйнованих під час війни доріг та споруд в Україні, необхідно щонайменше 900 млрд гривень, а також три-чотири роки за наявності фінансування. Відбудови потребують 23500 км доріг, понад 300 штучних споруд, які зруйнувала армія російських окупантів [4].

Позитивними моментами щодо сприяння держави у відновленні вітчизняної інфраструктури є:

1. Уряд ухвалив рішення Мінрегіону щодо фінансування відновлення інфраструктурних об'єктів, пошкоджених через війну росії проти України [15]: регіони коштом держбюджету зможуть закуповувати будівельні матеріали та невідкладно проводити першочергові аварійно-ремонтні роботи на об'єктах, які пошкоджені внаслідок збройної агресії рф. Проект постанови передбачає можливість придбання будівельних матеріалів для першочергових аварійно-ремонтних робіт на об'єктах, які пошкоджені внаслідок бойових дій, замовником яких є військові адміністрації в населених пунктах, які постраждали внаслідок бойових дій.

2. 13.05.2022 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких діючих законів України щодо першочергових заходів реформування сфери містобудівної діяльності» №7282 від 1304.2022 р. [8]. Вказаний документ спрямований на врегулювання широкого кола суспільних відносин, зокрема:

1) визначення нормативних процедур розміщення тимчасових споруд, їх комплексів, призначених для життєзабезпечення (тимчасового проживання та обслуговування) населення внаслідок обставин, зумовлених дією надзвичайної ситуації, в тому числі бойових дій, терористичних актів або проведення робіт з ліквідації їх наслідки;

2) встановлення спрощеної процедури для будівництва об'єктів капітального будівництва призначених для тимчасового проживання осіб, внутрішньо переміщених осіб;

3) встановлення процедури розміщення виробничих потужностей підприємств, переміщених (евакуйованих) внаслідок збройної агресії рф;

4) покращення міжнародних логістичних зв'язків розміщення річкових портів (терміналів) на річці Дунай, мультимодальних терміналів та виробничо-перевантажувальних комплексів;

5) встановлення особливостей поведінки з відходами від руйнування зумовлених бойовими діями, терористичними актами, диверсіями або проведенням робіт з ліквідації їх наслідків;

6) створення правових підстав, для вдосконалення процедури обстеження об'єктів нерухомого майна, які зазнали пошкодження внаслідок збройної агресії російської федерації;

7) створення правових підстав, для встановлення особливостей розроблення, затвердження, реєстрації, внесення змін до будівельних норм, набуття їх чинності та визнання їх такими, що втратили чинність або такими, що не застосовуються на період дії воєнного стану.

Також, законопроект містить законодавчі ініціативи щодо перших концептуальних кроків з відновлення зруйнованих внаслідок збройної агресії рф населених пунктів та територій шляхом запровадження нового спеціального виду містобудівних програм – «Програма комплексного відновлення населеного пункту (території)», яка має визначати основні просторові та соціально-економічні пріоритети та комплекс пріоритетних заходів для забезпечення відновлення населених пунктів (територій), які постраждали в результаті бойових дій, терористичних актів, диверсій, надзвичайних ситуацій, а також є місцями концентрації соціально-економічних, інфраструктурних, екологічних та інших кризових явищ.

3. Кабінет Міністрів України спростив процедури щодо імпорту будівельної продукції, необхідної для відбудови зруйнованої інфраструктури: будівельна продукція, яка виготовляється в країнах ЄС зможе ввозитись в Україну за спрощеною процедурою — на підставі документів (декларації показників будівельної продукції) відповідно законодавства ЄС (Регламенту (ЄС) 305/2011). Такою декларацією європейський виробник засвідчує, що продукція відповідає встановленим вимогам щодо її якості, безпечності та екологічності.

4. Було внесено відповідні зміни до нормативно – правових актів [14]:

4.1. Порядок виконання невідкладних робіт щодо ліквідації наслідків збройної агресії Російської Федерації, пов'язаних із пошкодженням будівель та споруд (постанова КМУ від 19 квітня 2022 р. № 473).

4.2. Зміни до Порядку проведення обстеження прийнятих в експлуатацію об'єктів будівництва (постанова КМУ від 5 квітня 2022 р. № 423).

4.3. Методика обстеження будівель та споруд, пошкоджених внаслідок надзвичайних ситуацій, бойових дій та терористичних актів.

4.4. Зміни до Порядку затвердження проектів будівництва і проведення їх експертизи (постанова КМУ від 19 квітня 2022 р. № 470).

4.5. Кошторисні норми України «Настанова з визначення вартості робіт з оцінки технічного стану та експлуатаційної придатності об'єктів».

4.6. Порядок виконання робіт з демонтажу об'єктів, пошкоджених або зруйнованих внаслідок надзвичайних ситуацій, воєнних дій або терористичних актів.

4.7. Роз'яснення щодо фіксації руйнувань для ліквідації наслідків бойових дій та відновлення інфраструктури населених пунктів в умовах воєнного стану (розміщено на сайті Мінрегіону).

5. Запроваджено заходи дерегуляції: постанова Кабінету Міністрів України № 303 від 13 березня 2022 року «Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану», якою було скасовано проведення планових і позапланових перевірок на період воєнного стану та постанова № 314 від 18 березня 2022 року «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану, яка скасовує необхідність отримання ліцензій на будівництво об'єктів, що за класом наслідків (відповідальності) належать до СС2 -середні та СС3 - значні. Відсутність можливості отримання таких ліцензій довгий час стримували будівельний ринок і в мирний час.

6. На території України, де не ведуться бойові дії, відновлено надання всіх послуг Єдиної Державної електронної системи у сфері будівництва (ЄДЕССБ), які надавалися до початку війни. Зокрема, працює:

завантаження проектною документацією на будівництво об'єктів; проведення експертизи об'єктів; видача містобудівних умов та обмежень; отримання права на виконання підготовчих прав та будівельних робіт та інших; прийняття об'єктів в експлуатацію. Також запрацювала база даних про оцінку нерухомості (26.04.2020 Фонд держмайна поновив роботу Єдиної бази даних звітів про оцінку у відкритому доступі). Раніше доступ обмежували через те, що Державний реєстр прав на нерухоме майно був відключений, а також не укладалася угоди з нерухомістю. Уряд прийняв рішення про відкриття даного Реєстру тільки для областей, на території яких не ведуться бойові дії, тобто його роботу обмежено, у тому числі, у зв'язку із можливими шахрайськими схемами.

В Україні розпочався процес з обстеження зруйнованих та пошкоджених в результаті збройної агресії росії будівель і споруд для визначення можливості їх подальшої експлуатації, виконання відновлювальних робіт або демонтажу. Для їх обстеження вже сформовано низку груп, до яких входять небайдужі фахівці та експерти, які мають відповідну кваліфікацію [5]. У період післявоєнного відновлення забезпечення житлом матиме вирішальне значення. В деяких регіонах України, забудовники продовжують зводити багатоповерхівки в умовах війни. Наприклад, Полтава стала надійним тилом для сусідніх регіонів тому тут активно відновлюється економіка і промисловість. Одна із відновлених сфер — будівництво житлових кварталів. Так, за даними Департаменту економічного розвитку Полтавської ОВА, підприємства будівельної галузі відновили роботу на 60%, а торгові точки із будматеріалами на 85%. Комбінат виробничих підприємств відновив роботу одним із перших, бо має власний бетонний завод. Він постачає продукцію не тільки на власні потреби, але і на зовнішнє будівництво. Замовлень не так багато, але вони є. Обсяги виробництва реалізації продукції зменшилися дуже суттєво. Також у «Полтавтрансбуд» є великі піщані кар'єри під Полтавою, що також дозволяє продовжувати виробництво. Компанія Novos Development Group проводить аналіз всіх виробників та постачальників, з якими співпрацювали та тих, хто відновлює свою роботу. Використовують матеріали, які вдалося закупити та отримати ще до війни та налагоджує нові логістичні процеси [1].

Однак, існує низка проблем, що заважає ліквідувати наслідки руйнувань та повноцінно розвивати будівельну галузь: війна перейшла у «затяжну фазу», порушена або відсутня логістика доставки будівельних матеріалів, не вистачає фахівців та «робочих рук», здорожчання матеріалів та пального, переорієнтація Державного бюджету на фінансування потреб армії, окупація територій.

З початком війни ціни на будівельні матеріали зросли, зокрема, через логістичні проблеми. Велика кількість постачальників будівельних матеріалів та техніки не мають можливості продавати продукцію та товари у зв'язку з окупацією окремих територій нашої держави. Інша причина — перелаштування логістичних ланцюгів на потреби армії, евакуації, доставки гуманітарних вантажів тощо. Крім того, велика кількість будівельної техніки задіяна в будівництві оборонних укріплень.

Необхідно вжити заходів для розвитку будівельної сфери, що впливатиме і на стан розвитку регіонів: ліцензування будівництва об'єктів, що за класом наслідків належать до СС2 та СС3; сприяння працевлаштування внутрішньо переміщених осіб у сфері будівництва; встановлення мобільних бетонних заводів або бетонних вузлів на підприємствах будівничої сфери, що зменшить логістичні витрати на доставку бетону або зникне проблема його доставки через руйнування логістичних зв'язків, що спричинені війною та забезпечуватиме робочими місцями працездатне населення.

Висновки і перспективи подальших досліджень:

З метою пришвидшення ліквідації руйнувань, доцільно вжити необхідних заходів щодо розвитку будівельної сфери України:

Кабінету Міністрів України:

- розробити Стратегію відбудови інфраструктурних об'єктів, включаючи і будівництво житла для внутрішньо переміщених осіб (із обґрунтуваннями обсягів фінансування), враховуючи типологію територій України, що спричинена війною;

- впроваджувати механізми щодо повернення українців, які мігрували за кордон, а також заробітчан для зменшення дефіциту робочої сили у будівельній сфері;

- впроваджувати механізми контролю за витраченими обсягами коштів Державного бюджету та міжнародних організацій, що спрямовуватимуться на будівництво/відновлення житла для населення та ВПО.

Міністерству розвитку громад і територій України:

- здійснювати проведення моніторингу стану справ у сфері будівництва у регіональному розрізі.

Дана тема є і буде актуальною та перспективною. Потребуватиме подальших наукових досліджень також і у післявоєнний період. Наразі активно обговорюють питання відновлення зруйнованої інфраструктури України після завершення бойових дій та можливості розміщення внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Також мова йде про питання дерегуляції будівельної галузі та спрощення бюрократичних процедур для забезпечення можливості якнайшвидшої відбудови України.

Список літератури.

1. Більшість полтавських забудовників відновили роботу – ринок очікує здорожчання квартир на 20%. URL: <http://poltava.to/news/65863/>.

2. Вакулєнко А.М. Формування та розвиток соціальної інфраструктури в міських поселеннях [Текст]: монографія/За ред. В.М. Вакулєнка, М.К. Орлатого. К.: Вид-во НАДУ, 2009. С. 110-135. [178 с.]. (Б-ка міського голови).

3. Відновилося будівництво майже 500 ЖК. URL: <http://www.epravda.com.ua/news/2022/05/6/686756>.

4. Війна зруйнувала майже у 2 рази більше доріг ніж відремонтували за 2 роки: що відбувається з найбільшим проектом В. Зеленського «Велике будівництво». URL: <https://forbes.ua/inside/viy-na-zruynuvala-mayzhe-v-dva-razi-bilshe-dorig-nizh-poremontuvali-za-dva-roki-shcho-vidbuvaetsya-z-naybilshim-proektom-zelenskogo-velike-budivnitstvo-09052022-5864>.
5. В Україні почався процес обстеження будівель, пошкоджених у результаті війни. URL: <http://www.epravda.com.ua/news/2022/04/11/685538/>.
6. Гаценко А. Потрібні будуть руки. Які галузі економіки активно розвиватимуться в Україні після війни. URL: <https://economics.segodnya.ua/ua/economics/enews/kogda-zakonchitsya-voyna-kakie-otrasli-ukrainskoy-ekonomiki-stanut-samymi-perspektivnymi-1608378.html>
7. Житло в Україні після війни. URL: <https://voxukraine.org/zhytlo-v-ukrayini-pislya-vijny/>.
8. Закон України «Про внесення змін до деяких діючих законів України щодо першочергових заходів реформування сфери містобудівної діяльності» №7282 від 1304.2022 р. URL: w1.c1.rada.gov.ua.
9. За тиждень прямі врати економіки України через війну зросли на 12,2 млрд дол. URL: http://lb.ua/economics/2022/04/12/513202_tizhden_pryami_vtrati_ekonomiki.html
10. Карлова О.О. Особливості та потенційні можливості розвитку житлового будівництва в регіонах України. Економіка будівництва і міського господарства. 2013. Т.9. №4. С. 329-334.
11. Квасніцька О.О. Сутність будівельної діяльності: теоретичний погляд. Наукові праці НУ ОЮА. 2018. URL: <http://www.naukovipraci.nuoua.od.ua/arhiv/tom10/43.pdf>
12. Козич О.М. Державне регулювання будівельної діяльності галузі України. Публічне управління: теорія та практика. 2012. №3 (11). С.138-142.
13. Мінрегіон відновив роботу Єдиної е-системи у сфері будівництва. URL: <http://ua.interfax.com.ua/news/general/815328.html>.
14. Нормативно-правове регулювання питань обстеження та виконання першочергових робіт з відновлення пошкоджених об'єктів. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/building/normativno-pravove-regulyuvannya-pytan-obstezhennya-ta-vykonannya-pershochergovyh-robot-z-vidnovlennya-poshkodzhenyh-obyektiv/>
15. Післявоєнна відбудова. Як Урядова програма відновлення інфраструктури допоможе українцям ще й заробити. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/economics/vidnovlennya-pislya-viyni-yaki-budmaterialimozhna-kupiti-ta-yak-na-comu-zarobiti-novini-ukrajini-50231448.html>
16. Сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

References.

1. Most Poltava developers have resumed work - the market expects apartments to rise in price by 20%, available at: <http://poltava.to/news/65863/> (Accessed 18 May 2022).
2. Vakulenko, A.M. (2009), *Formuvannia ta rozvytok sotsialnoi infrastuktury v miskykh poseleenniakh* [Formation and development of social infrastructure in urban settlements], Ed. V.M. Vakulenko, M.K. Orlatyi, Vyd-vo NADU, Kyiv, Ukraine, pp. 110-135. [P.178].
3. The construction of almost 500 LCDs has resumed, available at: <http://www.epravda.com.ua/news/2022/05/6/686756> (Accessed 18 May 2022).
4. The war destroyed almost twice as many roads as were repaired in two years: what is happening with V. Zelensky's biggest project "Big Construction", available at: <https://forbes.ua/inside/viy-na-zruynuvala-mayzhe-v-dva-razi-bilshe-dorig-nizh-poremontuvali-za-dva-roki-shcho-vidbuvaetsya-z-naybilshim-proektom-zelenskogo-velike-budivnitstvo-09052022-5864> (Accessed 18 May 2022).
5. In Ukraine, the process of inspecting buildings damaged by the war has begun, available at: <http://www.epravda.com.ua/news/2022/04/11/685538/> (Accessed 18 May 2022).
6. Hatsenko, A. "Hands will be needed. What sectors of the economy will be actively developing in Ukraine after the war", available at: <https://economics.segodnya.ua/ua/economics/enews/kogda-zakonchitsya-voyna-kakie-otrasli-ukrainskoy-ekonomiki-stanut-samymi-perspektivnymi-1608378.html> (Accessed 18 May 2022).
7. Housing in Ukraine after the war, available at: <https://voxukraine.org/zhytlo-v-ukrayini-pislya-vijny/> (Accessed 18 May 2022).
8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine "On Amendments to Some Current Laws of Ukraine Concerning Priority Measures of Reforming the Sphere of Urban Development Activity", (2022), available at: w1.c1.rada.gov.ua (Accessed 18 May 2022).
9. During the week, the direct doors of Ukraine's economy due to the war grew by 12.2 billion dollars, available at: http://lb.ua/economics/2022/04/12/513202_tizhden_pryami_vtrati_ekonomiki.html (Accessed 18 May 2022).
10. Karlova, O.O. (2013), "Personalities and potential opportunities for housing development in the regions of Ukraine. Economics of construction and municipal economy", *Ekonomika budivnytstva i miskoho gospodarstva*, vol. 9, issue 4, pp. 329-334.
11. Kvasnitska, O.O. (2018), "The essence of construction activity: a theoretical view. Scientific works of NU OYUA", available at: <http://www.naukovipraci.nuoua.od.ua/arhiv/tom10/43.pdf> (Accessed 18 May 2022).
12. Kozych, O.M. (2012), "State regulation of construction activities in Ukraine", *Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka*, vol. 3 (11), pp.138-142.
13. The Ministry of Regional Development has resumed the work of the Unified e-system in the field of construction, available at: <http://ua.interfax.com.ua/news/general/815328.html> (Accessed 18 May 2022).

14. Regulatory and legal regulation of the issues of inspection and execution of priority works on restoration of damaged objects, available at: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/building/normatyvno-pravove-regulyuvannya-pytan-obstezhennya-ta-vykonannya-pershochergovyh-robit-z-vidnovlennya-poshkodzhenyh-obyektiv/> (Accessed 18 May 2022).

15. Post-war reconstruction. How the Government's Infrastructure Rehabilitation Program will help Ukrainians make more money, available at: <https://biz.nv.ua/ukr/economics/vidnovlennya-pislya-viyni-yaki-budmateriali-mozhna-kupiti-ta-yak-na-comu-zarobiti-novini-ukrajini-50231448.html> (Accessed 18 May 2022).

16. Website of the State Statistics Service of Ukraine, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 18 May 2022).

Стаття надійшла до редакції 20.05.2022 р.